

Monika Noviello

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

Wydział Nauk Społecznych

INSTYTUT GEOGRAFII

STRESZCZENIE ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Zróźnicowanie regionalne Włoch – geneza i współczesne problemy

Przedmiotem pracy jest występujące na obszarze Włoch zróźnicowanie regionalne, jego geneza oraz wynikające z tego zróźnicowania współczesne problemy natury społeczno-kulturowej, a zwłaszcza trudne do rozwiązania dylematy gospodarcze. Podjęcie tych problemów i ich wyjaśnienie wymagało przede wszystkim rozpoznania czynników zróźnicowania terytorium Włoch, co stanowiło ogólny cel dysertacji. Dlatego w rozprawie uwzględniono relatywnie stabilne czynniki wynikające z fizjografii, ale przede wszystkim o wiele liczniejsze czynniki związane z problematyką społeczno-kulturową (zwłaszcza gospodarczą i polityczną). Ponieważ zróźnicowanie obszaru Włoch przejawia się przede wszystkim w istniejącej strukturze regionalnej, za ważny cel pomocniczy postawiono odtworzenie ewolucji tej struktury od czasów cesarza Oktawiana Augusta. Władca ten, ustanawiając pierwszy znany podział administracyjny kraju, zainicjował trwający już ponad dwa tysiące lat proces, którego widowym efektem jest układ współczesnych włoskich regionów. Dla zrozumienia mechanizmów tego procesu zbadano stopień trwałości granic regionalnych w ciągu tego długiego okresu, a także wyjaśniono wpływ, jaki na zmiany struktury regionalnej wywarły w poszczególnych okresach z jednej strony decyzje polityczne, a z drugiej koncepcje naukowe i prądy ideologiczne. Cel ten osiągnięto dzięki realizacji szeregu celów szczegółowych. Po pierwsze dokonano analizy wydarzeń historycznych, które wpływały na zmiany przebiegu granic regionalnych, a także kształtowały atmosferę intelektualną w kolejnych epokach, mniej lub bardziej sprzyjającą rozwojowi koncepcji stanowiących podłoże włoskiego regionalizmu. Po drugie, wyjaśniono aktualną sytuację społeczno-ekonomiczną, jako czynnik warunkujący współczesne próby zmian granic regionalnych, mogące doprowadzić do korekty w strukturze regionalnej. Po trzecie, oceniono wpływ

występującego zróżnicowania regionalnego na sytuację społeczno-polityczną, a zwłaszcza rozwój organizacji o charakterze regionalnym, które przyczyniają się do utrwalenia istniejących różnic międzyregionalnych i specyfiki regionów.

Zagadnienie zróżnicowania będącego *de facto* konsekwencją różnorodności zjawisk, rozpatrywano równoległe z problemem jedności. Między jednością a różnorodnością w sensie filozoficznym nie ma sprzeczności, co udowodnił już Platon, i co wykorzystał klasyk geografii – Aleksander Humboldt. Zgodnie z akceptowaną przez niego zasadą, im bardziej pewna całość jest zróżnicowana wewnętrznie, tym jest bardziej wewnętrznie spójna, czyli stanowi integralną jedność. Okoliczność ta nakazała, oprócz pytań dotyczących czynników zróżnicowania regionalnego Włoch, postawić dodatkowe pytanie o jedność całości kraju, czyli o czynniki, które wpłynęły na zjednoczenie poszczególnych regionów i ustanowienie włoskiego państwa, co nastąpiło przed 160 laty. Jest to drugi ogólny cel rozprawy, a pytanie w nim zawarte nie wydaje się bynajmniej bezpodstawne, jeśli uwzględnić polityczne rozczłonkowanie terytorium dzisiejszych Włoch w długim okresie od upadku Cesarstwa Rzymskiego aż do 1861 roku. W tym czasie poszczególne ziemie włoskie podlegały różnym wpływom politycznym i kulturowym, państwa włoskie rywalizowały i walczyły między sobą lub zmuszone były odpierać ataki ze strony wrogich armii, znaczne terytoria przynależały w długich okresach do obcych potęg i dynastii, były obszarami napływu odmiennych kulturowo ludów. Mimo tych burzliwych dziejów, przed dwoma wiekami pojawiła się idea zjednoczenia wszystkich państw włoskich, mimo że dzieliły je różnice, a nierzadko także sprzeczne interesy i konflikty. Te właśnie różnice międzyregionalne sprawiają, że wysiłki na rzecz zjednoczenia Włoch podjęte w XIX wieku, wcale nie musiały zakończyć się sukcesem. Odpowiedź na pytanie o to, dlaczego mimo wszystko tak się stało i Włochy stały się geograficznym faktem, okazuje się ważna z poznawczego i edukacyjnego punktu widzenia. Powstanie państwa włoskiego, w sposób radykalny zmieniło bowiem sytuację geopolityczną w Europie, wpływając na procesy gospodarcze jak i codzienne życie mieszkańców Włoch. Z tego względu pojawienie się zjednoczonego państwa włoskiego stanowi bardzo ważny fakt z punktu widzenia geopolityki i geografii historycznej, zasługujący na wszechstronne badania.

Pod względem tematycznym pracę zakwalifikować należy do geografii historycznej i regionalnej, przy czym posiada ona także silne aspekty geograficzno-ekonomiczne i geopolityczne. W wielu momentach korzysta ona także z dorobku historii

myśli geograficznej (zwłaszcza włoskiej) oraz filozofii geografii, tak jak w przypadku rozpatrywanych wyżej idei różnorodności i jedności, czyli pojęć zaliczanych do filozoficznych transcendentaliów.

Ze względu na charakter zdefiniowanych celów badawczych, które sprowadzają się do zbadania czynników odpowiedzialnych za zróżnicowanie regionalne i zarazem za jedność Włoch, przyjęto indukcyjną koncepcję dysertacji, która implikuje prostą jej strukturę, w której kolejne rozdziały prezentują zagadnienia służące realizacji poszczególnych celów pośrednich i szczegółowych, zaś części podsumowujące zawierają konstatacje dotyczące stopnia realizacji celów ogólnych.

Punktem wyjścia dysertacji jest diagnoza stanu zróżnicowania terytorialnego Włoch, w której uwzględniono aspekt fizjograficzny, etno-kulturowy oraz społeczno-gospodarczy (rozdział trzeci). Uwzględniono przy tym problem związany z odmiennością północnej części kraju od regionów południowych. Kontekstem dla przedstawienia stanu zróżnicowania regionalnego Włoch jest rozdział poprzedzający (drugi), w którym ukazano szersze tło badań geograficznych nad zróżnicowaniem powierzchni Ziemi, z uwzględnieniem geografii polskiej i włoskiej.

Kolejny, czwarty rozdział, zawiera analizę przyczyn historycznych obserwowanego obecnie zróżnicowania obszaru Włoch. Po upadku Cesarstwa Rzymskiego ewolucja krajobrazu postępowała w poszczególnych regionach w nieco inny sposób z uwagi na odmienne warunki społeczno-ekonomiczne, co wynikało z ich przynależności politycznej. Ta część dysertacji ma charakter historyczny i przedstawia wydarzenia istotne z punktu widzenia ewolucji krajobrazu w porządku chronologicznym, od starożytności, przez średniowiecze, renesans, okres napoleoński, epokę *Risorgimento* i okres istnienia Królestwa Włoch, aż do czasów współczesnej republiki. Szczególny nacisk położono na ewolucję struktury regionalnej Włoch.

Rozdział piąty poświęcony został wyjaśnieniu wpływu, jaki na współczesne zróżnicowanie obszaru Włoch, wywarła atmosfera intelektualna panująca w poszczególnych epokach, kształtowana w dyskusjach i sporach toczonych przez osoby aktywne w życiu politycznym, intelektualistów i badaczy. W szczególności uwzględniono rozwój ideologii regionalizmu, która jest istotna z punktu widzenia zróżnicowania regionalnego i w dalszym ciągu oddziałuje na debatę dotyczącą struktury państwa włoskiego i wprowadzane reformy konstytucyjne.

Po wyjaśnieniu istoty zróżnicowania regionalnego Włoch i przyczyn tego zróżnicowania (wydarzeń politycznych oraz prądów intelektualnych i ideologii), kolejny rozdział poświęcono problemom, jakie współcześnie z tego zróżnicowania wynikają. W rozdziale szóstym ukazano więc dysproporcje społeczno-ekonomiczne, zaprezentowane w oparciu o analizy szczegółowych danych statystycznych. Szczególny nacisk położono na zagadnienia dotyczące rozmieszczenia, struktury i dynamiki ludności w ujęciu regionalnym, redystrybucję finansów, różnice w poziomie rozwoju gospodarczego mające wpływ m.in. na zagadnienia społeczne, dostęp do infrastruktury i warunki życia regionalnych społeczności. Rozdział ten przedstawia także społeczno-polityczne problemy wynikające ze zróżnicowania regionalnego Włoch. Ich wyrazem są liczne organizacje regionalne, które najczęściej działają na rzecz odrębności kulturowej regionów, ale niektóre z nich głoszą cele polityczne, domagając się secesji regionów i ustanowienia suwerennych państw.

Rozdział siódmy zawiera uogólnienia oparte na treści poszczególnych rozdziałów analitycznych i formułuje konstatacje stanowiące odpowiedzi na pytania, jakie wynikają z poszczególnych celów szczegółowych i głównych. Realizacja tych celów w założeniu miała doprowadzić do wyjaśnienia przyczyn zmian (lub trwałości) elementów struktury regionalnej Włoch, oraz do wytłumaczenia, dzięki czemu możliwe było powstanie państwa włoskiego jako integralnej całości po kilkunastu wiekach politycznego niebytu. Pracę zamykają konkluzje dotyczące stopnia realizacji celów, oceny trafności przyjętej tematyki pracy i jej struktury, a także wnioski odnoszące się do możliwych przyszłych tematów badań, których potrzeba została ujawniona lub dostrzeżona w trakcie realizacji rozprawy.

Główne wnioski:

- (1) współczesny podział regionalny Włoch w największym stopniu odzwierciedla klasyczny podział dokonany przez Augusta. Geneza prawie wszystkich regionów włoskich sięga ery starożytnej,
- (2) włoscy geografowie w XV i XVI wieku, m.in. Flavio Biondo i Leandro Alberti, stosowali w swoich opisach geograficznych zarówno zapożyczony od Strabona i Pliniusza podział na regiony jak i ich tradycyjne nazwy, dzięki czemu przyczynili się do ich utrwalenia w świadomości społecznej,
- (3) starożytna struktura regionalna Włoch przetrwała przez dwa tysiąclecia mimo często skrajnie niesprzyjających decyzji politycznych. Jej

zachowanie było natomiast możliwe dzięki twórczości geografów epoki Renesansu i inspirowanych przez nich pisarzy politycznych, takich jak Giovanni Botero,

- (4) włoska myśl geograficzna to nie tylko inspiracja dla ideologii regionalizmu, która warunkowała kształt wewnętrznej organizacji państwa włoskiego, ale przede wszystkim fundament jego jedności, podstawa wszelkich działań prowadzących do zjednoczenia i punkt wyjścia ruchu *Risorgimento*,
- (5) geografia włoska odegrała kluczową rolę w historii społeczeństwa, walnie przyczyniając się do zjednoczenia państwa i ukształtowania jego struktury wewnętrznej,
- (6) we Włoszech zwyciężyła inspirowana geograficznie ideologia regionalizmu, na której słuszność wskazuje wyjątkowe bogactwo i różnorodność form aktywności społecznej w regionach, a także różnice międzyregionalne, zachowane mimo procesów globalizacji, które mają aspekty zarówno pozytywne jak i negatywne (dysproporcje ekonomiczne).